

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

**РОЛЬ БРОНЕТРАНСПОРТЕРІВ
У СВІТОВИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ-
XXI ст.**

АВТОРЕФЕРАТ
дипломної роботи
на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконав:

студент VI курсу групи 634

Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Олійник Олександр Ігорович

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Гайдай Ольга Михайлівна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. З тих пір, як людство почало воювати, люди намагалися захистити себе і свої засоби пересування. В античності на бойові колісниці встановлювали щити. Уразливі місця бойових слонів перської армії так само були захищені. Близько десяти років тому на археологічних розкопках в Монголії був знайдений броньований візок, що належав, ймовірно, Чингізхану. За сучасними мірками його броня досить тонка, але стріли і списи він витримував чудово. В середні віки солдати і наїзники захищали залізним панциром не тільки себе, але і своїх коней.

З початком Першої світової війни, військам потрібна була легко броньована техніка, в зв'язку з тим, що більшість атак піхоти захищалися в кулеметних чергах. Саме для підтримки піхоти і створювалася перша бронетехніка. Бронезахист техніки тих років був розрахований на стрілецьку зброю. Колісні броньовики створювалися на базах легкових і вантажних автомобілів, тому мали досить непогані характеристики. Гусеничні броньовики (предки танків і БМП) проектувалися і створювалися практично з нуля, і часто за своїми характеристиками поступалися колісним машинам (деякі моделі мали опорні катки, виконані з дерева).

Уроки Другої світової війни показали, що надійний захист потрібен не тільки машинам прикриття піхоти, але й самій піхоті, особливо при її транспортуванні. Добре броньованої техніки, призначеної для перевезення і прикриття піхоти, на початку війни у СРСР практично не було. А виробництвом такої техніки займатися ніхто не хотів, так як країні потрібні були важкі і середні танки. Однак в Червону армію надходила подібна техніка з Америки по ленд-лізингу (договору про оренду). Зокрема, це БТР колісно-гусеничного типу М9А1. Така техніка була особливо ефективна при блискавичних атаках і рейдах в тил ворожих підрозділів.

Після закінчення Другої світової війни радянські конструктори активно заходилися створювати різні види колісної та гусеничної бронетехніки призначеної для перевезення і прикриття піхоти, мінометних і артилерійських розрахунків, військ зв'язку і забезпечення.

Галузь броньовиків є однією з основних галузей українського, а до цього радянського військово-промислового комплексу. Вивчення легких броньових машин є досить необхідною деталлю військової історії через те, що вони застосовуються практично у кожному військовому конфлікті. Весь той час, поки розвивався і міцнів бронетранспортер, також розвивався й інший вид бронетехніки - бойова машина піхоти, або скорочено – БМП. Що й казати, БМП – головний «конкурент» бронетранспортеру (далі – БТР). Нею найпростіше замінити БТР якщо буде потреба.

Так чи не втратили БТР своє значення, і чи варто їх взагалі випускати? Звичайно, треба. Хоч вони і слабкіше БМП, і поступаються їй в бойових можливостях, вони ж ще й значно дешевше і простіше. Навіщо застосовувати складний і дорогий БМП там, де можна обійтися простішим БТР? Про те, що БТР потрібні армії, говорить і те, що у військах як нашої, так і багатьох зарубіжних країн на озброєнні є велика кількість БТР, і продовжується розробка нових зразків цього виду машин. Саме тому дослідження БТР необхідне при вивченні військової справи, а також при різних інших випадках, пов'язаних із військовими машинами.

У даній дипломній роботі найбільш широко буде розкрита історія радянських бронетранспортерів. Саме на них лягла важка «доля» та тягар у розвитку світового бронетанкового виробництва, адже через створення перших броньовиків у Радянському Союзі, власне, і розпочалась епоха БТР-ів у інших країнах світу. Не буде перебільшенням й те, що саме на базі радянських бронетранспортерів почалось становлення та перебудови броньовиків для більш широких потреб – будь-то броньова медична машина чи машина радіо-біо-хімічної розвідки.

Об'єктом дослідження є розвиток військової техніки у другій половині ХХ ст. в СРСР.

Предметом дослідження є історія застосування бронетранспортерів у військових конфліктах ХХ-ХХІ ст.

Мета роботи - дослідити історію військової техніки в Радянському Союзі (а згодом, і в Україні) та розвиток бронетранспортерів, як одного з найпоширеніших видів військової техніки, а також проаналізувати причини виникнення, розвитку та впливу бронеавтомобілів у різних військових ситуаціях; прослідити роль БТР-ів під час сучасних військових конфліктів.

Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань:

- охарактеризувати початковий стан розвитку БТР-ів;
- визначити шлях розвитку основних бронетранспортерів;
- з'ясувати основні властивості, функції та «начинку-фарш» БТР-ів, провести паралелі між попередниками та наступниками;
- прослідити ключові аспекти у застосуванні бронетранспортерів під час військових конфліктів ХХ-ХХІ ст;
- провести аналіз здобутого матеріалу та зробити висновки.

Хронологічні межі роботи дослідження охоплюють період від створення першого БТР на території Росії (1914 р.) до розробки останнього БТР на теренах сучасної України (2009 р., БТР-7).

Територіальні межі дослідження охоплюють територію сучасної Європи (у тому числі Україну, Росію, Азербайджан, Вірменію), Африки, Північної та Південної Америки.

Наукова новизна дослідження. Вдруге на рівні студентської роботи було здійснено аналіз дослідження військової техніки, зокрема бронетранспортерів. За допомогою комплексних досліджень отримані дані, що дозволяють збільшити та удосконалити знання про бронетранспортери. Особливо ця робота є цікавою для молодого покоління та для поціновувачів військової техніки: є можливість проаналізувати розвиток БТР-ів, відкрити

для себе нові знання та у подальшому використовувати їх у дослідницькій діяльності. Крім того, автором було відкрито безліч нових фактів з історії бронетранспортерів, зокрема, з історії БТР-70 та БТР-80, їх модифікацій та використання під час військових конфліктів. Це вдалось зробити на основі свідчень людини, що була безпосередньо пов'язана з їх розвитком, змінами, тощо (інтерв'ю з екс-працівником Миколаївського ремонтно-механічного заводу Василем Хребтанем).

Практичне значення роботи полягає в тому, що її написано в наукових цілях, тому її можна безпосередньо використати в навчальному та виховному процесі.

Результати дослідження можуть залучатися для підготовки узагальнюючих праць із історії України, історії української та світової військової техніки, історії війни, а також для написання курсів лекцій, підручників, навчальних посібників з військових дисциплін.

Апробація результатів роботи. Матеріали дослідження апробовані в доповіді на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання – 2018», Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна та Греція: історичні рефлексії - 2019». Подано та прийнято до друку статтю: З історії військової індустрії Півдня України: епоха БТР-ів. «Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету», Вип. 40 (Серія: Історичні науки); Бронетранспортери – важлива ланка у бойовому арсеналі сучасної армії // Всеукраїнська науково-практична конференція студентських наукових робіт у галузі «Історія і археологія» «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти», м. Миколаїв, видавництво ЧНУ імені Петра Могили, 2017.

Структура роботи відповідає поставленій меті та визначеним завданням і складається зі вступу, чотирьох розділів основної частини (8 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (84 позиції на 8 с.), додатків (13 с.). Загальний обсяг дослідження становить

110 сторінок, із них основного тексту – 91 сторінка. Один із розділів – ексклюзивне інтерв'ю з колишнім працівником Миколаївського ремонтно-механічного заводу (посада – заступник начальника виробництва, стаж роботи більше 37 років) Василем Хребтанем.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, територіальні та хронологічні межі, розкрито наукову новизну і практичне значення дослідження.

У **першому розділі «Історіографія, джерельна база, методологія»** розкрито історіографію теми, її джерельну базу та методологію. Розділ включає в себе три підрозділи.

У *підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження»* розглянуто сукупність джерел, на які спирається історичне пізнання. Джерельною базою дослідження є широке коло різноманітних видів і категорій джерел, переважно вперше вводяться в науковий обіг.

У *підрозділі 1.1 «Історіографія проблеми»* визначено, що дослідження становища бронетранспортерів в епоху модернізації світових армій представлено вагомим наробком, як в українській, так і зарубіжній історіографії. Наявні публікації можна умовно поділити на декілька груп: радянська, українська історіографія, сучасна українська та зарубіжна історіографія. В цих роботах закладені певні відмінності за змістом та розставлені різні акценти при їх написанні.

У *підрозділі 1.2 «Джерельна база»* охарактеризовано використані в роботі джерела. Серед них опубліковані періодичні видання, документаційні характеристики та наративні джерела, зокрема, інтерв'ю та спогади особи, діяльність яких впливала на стан бронетранспортерів досліджуваного періоду.

У *підрозділі 1.3 «Теоретико-методологічні основи дослідження»* показано, використані в дипломній роботі методи: метод історіографічного аналізу та синтезу; порівняльно-історичний метод; ретроспективний метод; хронологічний метод; метод періодизації; історико-генетичний метод;

історико-системний метод; історико-типологічний метод та метод побудови гіпотез.

У другому розділі **«Виникнення та розвиток броньованої техніки у ХХ ст.»** розкрито питання модернізаційних процесів у сфері броньованої техніки, початок створення перших броньованих машин та перші застосування бронетранспортерів у військових конфліктах.

У підрозділі 2.1 *«Мгебров, Поплавко, Дедков – розробники броньовиків»* визначено початковий етап розвитку броньованої техніки. Історичні хронології ведуть нас у давнину, де броню на засоби пересування почали ставити ще у Стародавній Греції та Римі. Детально розповідається про створення перших бронетранспортерів у Радянському Союзі – БТР-40, БТР-152 та БТР-60, які стали каталізатором для започаткування БТР-ів як самостійної бойової одиниці.

У підрозділі 2.2 *«Перші застосування БРТ-ів у військових конфліктах»* показані перші військові конфлікти, де бронетранспортери приймали активну участь. Так, вперше нові машини були застосовані при введенні військ країн Варшавського договору до Чехословаччини в 1968 році, проте боїв в ході цієї операції їм вести не довелося. А от першим же справжнім боєм, в якому були використані нові бронетранспортери, став прикордонний конфлікт на Даманському острові в березні 1969 року, після чого БТР-и стали використовувати на постійній основі, зокрема і при пограничному конфлікті у озера Жаланашколь (сучасний кордон між Казахстаном та Китаєм).

У підрозділі 2.3 *«Радянський союз у збройних конфліктах ХХ ст: ніхота під прикриттям»* визначено, що масштабні військові заворушення, де активну участь приймали і бронетранспортери, проводилися у Афганістані та Осетії. Саме на цей період припала розробка та розквіт БТР-70, про який надається історична довідка та основна інформація. Введення БТР-70 до цих військових конфліктів стало одним з вирішальних факторів з боку країн-учасників.

У третьому розділі «**XXI століття як ривок у військовій індустрії бронетранспортерів**» висвітлено проблеми, пов'язані з переходом бойових машин на нові модулі та оснащення. Продемонстровані зразки нових машин, яку були сконструйовані на початку XXI століття, а окрема увага приділяється Миколаївському бронетанковому заводу, робітники якого створили ряд бронемашин, які ввелися на експлуатацію у більшості країн світу. Було проведено вивчення бойових конфліктів XXI століття, серед яких виокремилися два найбільш масштабних протистояння: Ірак та Україна.

У підрозділі 3.1 «*Новий досвід: технологічне оснащення БТР-ів, що стало епохою*» зазначається про докорінні зміни в устаткуванні броньованої техніки. Розглядаються українські модернізації бронетранспортерів, таких як БТР-80УП та БТР-4 «Буцефал». Крім того, важливу частину в новому оснащенні відіграють гратчасті протикумулятивні щити, про які говориться досить розкрито, шукаючи як плюси, так і мінуси даного типу захисту.

У підрозділі 3.2 «*Використання бронетранспортерів у військових конфліктах XXI століття*» розповідається про основні військові конфлікти, які відбулись з 2000 року. Широко освітлюється тема Іраку та миротворчої місії українців, війна на Донбасі та конфлікти у африканських країн. Помітно збільшується кількість бронетранспортерів, які активно експлуатуються під час військових дій, оцінюється вплив українських військовослужбовців-миротворців та перелічуються причини (на суб'єктивну думку автора), чому конфлікт на Донбасі не завершився ще у 2014-2015 роках.

У четвертому розділі «**Екс-працівник Миколаївського бронетанкового заводу Василь Хребтань: «Ми заглянули у майбутнє»**» надається нарративне джерело – інтерв'ю з екс-начальником виробництва Миколаївського ремонтно-механічного заводу Василем Хребтанем. Показано багато цікавих деталей з розробок, цікаві технічні ходи та, зрештою, емоції людини, яка майже 40 років працювала бік-о-бік з потужною військовою машиною.

У **висновках** обґрунтовано теоретичні узагальнення й нові підходи до вирішення наукових проблем. У ході наукового дослідження теми було досягнуто наступних висновків:

Аналіз опрацьованих автором джерел і літератури з засвідчив активну розробку питань щодо застосування бронетранспортерів у військових конфліктах, наявність значного масиву наукової літератури з теми, а також виявив вагомий комплекс джерельного матеріалу. В історіографії теми з'ясовано наявні концептуальні підходи, оціночні судження, спектр міркувань дослідників щодо вивчення й інтерпретації становища бронетранспортерів у період з другої половини ХХ ст. і по наш час. Вагомим досягненням українських і зарубіжних учених стало накопичення і введення в науковий обіг значного фактологічного матеріалу створення фундаментальних енциклопедій, довідників та узагальнюючих колективних робіт.

Цінним матеріалом в написанні дипломної роботи послужили опубліковані документи та наративні джерела. Саме за допомогою даного матеріалу ми змогли об'єктивно оцінити події, які стосувались української бронетранспортерної справи, зокрема, про роботу Миколаївського бронетанкового заводу. Вони цінні перш за все тим, що подають не лише конкретну інформацію про події, а й висвітлюють ставлення сучасників-авторів до цих подій.

Основу методології дослідження складає системний та регіональний підходи, а також принципи історизму та об'єктивності. Також, у дипломній роботі використано комплекс методів дослідження: метод історіографічного аналізу та синтезу; порівняльно-історичний метод; ретроспективний метод; хронологічний метод; метод періодизації; історико-генетичний метод; історико-системний метод; історико-типологічний метод та метод побудови гіпотез. Поєднання на практиці дослідження традиційних і нових підходів, принципів та методів є найбільш надійним способом пізнання історичної

дійсності.

Бронетранспортери у своєму розвитку пройшли величезний шлях від вантажівок або легкових машин з привареними бронелістами і накопичених на них ручних кулеметів до сучасної техніки. Кожна деталь, яка проектується і створюється, має спеціальні високі вимоги для них. А самі БТР-и є грізною зброєю, яка може протистояти не тільки піхоті і аналогічним зразкам бронетехніки, а й більш важким, добре броньованим танкам сучасним танкам.

Не можна, також, і переоцінити роль, яку зіграли ці броньовані машини в історії. Відомі випадки з Другої світової війни, коли в 1944 році авангард складався з трьох бронетранспортерів з піхотою, і вони, за одну ніч, під прикриттям темряви, просунулися вглиб німецької оборони на 80 км, по шляху знищивши чимало ворожої піхоти, легкої техніки і машин. Потім авангард зміцнився, і дочекалися підходу основних військ.

В умовах сучасної війни, вимоги до озброєння, захисту і маневреності бронетранспортерів та іншої бронетехніки постійно зростають. Але вітчизняні конструктори, незважаючи на скрутне становище, створюють зразки техніки, які повністю задовольняють ці умови. І прикладом тому можуть служити, створені недавно, БТР-80А і БТР-90. За кордоном техніку цього класу з аналогічними показниками до сих пір не створено.

Галузь броньовиків є однією з основних галузей українського військово-промислового комплексу. Вивчення легких броньових машин є досить необхідною деталлю військової історії через те, що вони застосовуються практично у кожному військовому конфлікті.

БТР не втратили свого значення понині. У військах як нашої, так і багатьох зарубіжних країн на озброєнні є велика кількість БТР, і продовжується розробка нових зразків цього виду машин. Саме тому дослідження БТР необхідне при вивченні військової справи, а також при різних інших випадках, пов'язаних із військовими машинами. Отже, у кінці

XX столітті помітно простежується характерний розвиток у галузі броньовиків. Їх використання під час військових конфліктів показує важливість та рентабельність даного виду військової техніки на теренах сучасної Європи. Створення різноманітних модифікацій демонструє вміння конструкторських бюро Радянського Союзу, а згодом України та Росії, керуватися та пристосовуватися до погодних змін та тих аспектів, котрі оточують бронетранспортер під час бойових дій.

У XXI столітті БТР як самостійна бойова одиниця отримує новий ковток повітря та продовжує своє самовдосконалення. Застосування БТР-ів в XXI ст. та їх поступова модифікація («БТР-3», «БТР-4», «БТР-70 Кобра-К», «БТР-80-УП» та ін.) наочно показують необхідність у розробці нових компонентів для бронетранспортерів. Новітні технології впроваджуються і у військову техніку, що згодом стає вирішальним чинником у досягненні стратегічних завдань та цілей під час виконання своїх безпосередніх військових обов'язків.

Георгафія використання бронетранспортерів у військових конфліктах охоплює територію сучасної Європи (у тому числі Україну, Росію, Азербайджан, Вірменію), Африки, Північної та Південної Америки.

Також найбільш масштабними військовими конфліктами, де активно залучалися до дій броньовики, сконструйовані на території України, стали громадянська війна в Лівії (2011 рік), Сомалійська війна (жовтень 2006 року – січень 2009 року), конфлікт у Секторі Газа (червень 2006 року – до сьогодні) та ін.

Бронетранспортери залишаються важливою ланкою в устаткуванні багатьох армій світу.

АНОТАЦІЯ

на дипломну роботу на здобуття академічного ступеня магістра

Тема: «Роль бронетранспортерів у світових військових конфліктах другої половини ХХ-ХХІ ст.»

Автор: студент VI курсу групи 634 Олійник О. І.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент Гайдай О. М.

Короткий зміст праці: У дипломній роботі досліджено історію, становлення та роль бронетранспортерів у світових військових конфліктах другої половини ХХ-ХХІ століття. Об'єкт дослідження – розвиток військової техніки у 2 пол. ХХ ст. в СРСР.; предмет дослідження – методи, способи та механізми застосування бронетранспортерів у військових конфліктах ХХ-ХХІ ст. Мета роботи – комплексне дослідження комплексне дослідження історії військової техніки в Радянському Союзі (а згодом, і в Україні) та розвиток бронетранспортерів, як одного з найпоширеніших видів військової техніки, а також аналіз впливу бронеавтомобілів у різних військових конфліктах. У цілях досягнення поставленої мети в роботі реалізовано такі завдання: охарактеризовано початковий стан розвитку БТР-ів; визначено шлях розвитку основних бронетранспортерів; з'ясовано основні компоненти та функції БТР-ів, просліджено ключові аспекти у застосуванні бронетранспортерів під час військових конфліктів другої половини ХХ-ХХІ ст; скомпоновано матеріал з статичних даних і створено свій власний суб'єктивний рейтинг бронетранспортерів за часом їх появи у військовій общині Радянського Союзу; виокремлено питання, що потребують подальшого дослідження. Структурно дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел і літератури (84 назви) та додатків.

У першому розділі представлено історіографічний аналіз праць, що стосуються розкриття основних положень документної спадщини про бронетранспортерну діяльність.

У другому розділі висвітлюються основні передумови виникнення броньовиків та військові конфлікти у другій половині ХХ столітті, де були вперше застосовані бронетранспортери.

У третьому розділі з'ясовані докорінні зміни в устаткуванні броньованих машин у ХХІ столітті та поява нових українських броньовиків на ринку збуту.

У четвертому розділі надається нарративне джерело – інтерв'ю з експертним працівником виробництва Миколаївського ремонтно-механічного заводу Василем Хребтанем.

Ключові слова: бронетранспортер, БТР, армія, арсенал, зброя, СРСР, Україна, військовий конфлікт.

ANNOTATION

Topic: «The role of armored personnel carriers in world military conflicts of the second half of the XX-XXI centuries».

Summary of the work: This thesis examines history, formation and the role of armoured personnel carriers in the world military conflicts of the second half of the XX-XXI century. The object of research is the development of military equipment in the second half of the twentieth century in the USSR; subjects of the research are ways, methods and mechanisms of the use of armoured personnel carriers in the military conflicts of the XX-XXI centuries. The purpose of the work is to produce a comprehensive study of the history of military technology in the Soviet Union (and subsequently in Ukraine) and the development of armoured personnel carriers as one of the most common types of military equipment, as well as the analysis of the impact of armoured vehicles in various military conflicts. In order to achieve this goal, the following tasks are implemented: the initial state of development of APCs is characterized; the way of development of the main armoured personnel carriers is determined; the main components and functions of the armoured personnel carriers are determined; key aspects of the use of armoured personnel carriers during the military conflicts of the second half of the XX-XXI centuries were investigated; some statistical data was gathered and a subjective rating of armoured personnel carriers based on the order of their appearance in the military community of the Soviet Union was created; the issues that need further investigation were identified. Structurally, the thesis consists of an introduction, four sections of the main part, conclusions, a list of used sources and literature (84 titles) and appendices.

The first section presents a historiographical analysis of works related to the disclosure of the main provisions of the documentary heritage of armoured personnel carriers' activity.

The second section covers the main preconditions for the emergence of armoured vehicles and military conflicts in the second half of the twentieth century, where armoured personnel carriers were first used.

The third chapter describes radical changes in the equipment of armoured vehicles in the XXI century and the emergence of new Ukrainian armoured vehicles in the market.

The fourth chapter provides a narrative source, which is an interview with the former head of the Mykolaiv Mechanical Repair Plant Vasyl Hrebtan.

Keywords: armoured personnel carrier, armoured personnel carriers, army, arsenal, weapon, USSR, Ukraine, military conflict.